

notariaat; financiering van onroerend goed. De belangstelling van de lezers van dit tijdschrift zal vermoedelijk meer uitgaan naar bijdragen als die van B. Kruijt ('Veilingen van onroerend goed in Amsterdam (1877-1976)', 81-101), I. J. Brugmans ('Het kantoor toen en nu', 313-331), M. Gout ('Bouwtechniek en ontwerp 19e en 20e eeuw', 351-374) en J. Roelofs ('Klassieke huurinning verdween onder invloed van giro en computer', 375-395). Voor een recente studie over een makelaardij in assurantiën zij verwezen naar R. H. Krans 'Het bedrijf van de Rotterdamse kassiers en makelaars Chabot 1769-1921' in *Ondernemende geschiedenis. 22 Opstellen geschreven bij het afscheid van mr. H. van Riel als voorzitter van de Vereniging Het Nederlandsch Economisch-Historisch Archief* ('s-Gravenhage, 1977) 140-182.

F. M. Huussen-de Groot

M. P. van Buijtenen, *Langs de Heiligenweg. Perspectief van enige vroegmiddeleeuwse verbindingen met Noord-Nederland* (Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Verhandelingen Afd. Letterkunde, Nieuwe Reeks, XCIV; Amsterdam: Noord-Hollandsche uitgeverijmaatschappij bv., 1977, 144 blz., f 55,-).

Zelden is de geschiedschrijving van middeleeuws Friesland zo verrijkt als door deze studie van een niet-Fries, die als het ware een Fries met de Friezen is geworden. Uitgangspunt van de schrijver is een onderzoek naar de verbreiding van het patrocinium van sint Odulphus († ca. 865), patroon der abdij van Staveren, alsmede naar de herkomst van enige voor Friesland exotische patrocinia (Salvius, Chrysanthus en Daria), gedragen door van die abdij afhangelende kerken.

Het dubbelpatrocinium Chrysanthus-Daria lijkt in het hoge noorden te zijn geïmporteerd uit de abdij Prüm, die een cultuscentrum van dit heiligenpaar was en in de Frankische tijd goederen in Friesland heeft bezeten. Sporen van voormalig bezit van de abdij Saint-Riquier omtrent Oirschot en in Haspengouw, gememoreerd in oorkonden van 984 en 1022, helpen de schrijver op weg naar de aloude abdij *Centula*, later Saint-Riquier geheten. Deze abdij blijkt het enige cultuscentrum van sint Salvius (Sauve de Montreuil) te zijn geweest. Tot overmaat van verrassing blijkt nog, dat deze abdij omstreeks 860 onder haar monniken een hoogwaardige (*venerabilis*) Odulphus telde. De mogelijkheid, dat deze monnik identiek kan zijn met Odulphus van Utrecht-Staveren, wordt door de schrijver opengelaten.

Nog verrassender verloopt het onderzoek naar het Odulphuspatrocinium. Het geval Oirschot, waar de heilige enige tijd de zielzorg uitoefende, spreekt voor zichzelf. Nieuw is de mededeling, dat aan de kerk van Borgloon, niet ver van Sint-Truiden, al vóór 1027 een *familia sancti Odulphi* verbonden was. In een gebied bij Dendermonde, dat in de elfde eeuw werd ingepolderd door de Abdij Saint-Amand-en-Pévèle, verrees een kapel die twee eeuwen later een Odulphuskapel blijkt te zijn. Was hier het Odulphuspatrocinium gekozen door Friese polderwerkers? of door de monniken van Saint-Amand? De schrijver laat beide mogelijkheden open. In ieder geval moet Saint-Amand tot de vroegste verbindingen met noord-Nederland worden gerekend, want tussen 864 en 870 is een zekere Alfridus, monnik van die abdij, gekozen tot bisschop van Utrecht: 'Traiecti Inferioris est electus episcopus', zo zegt de *Chronica brevis* van de abdij. Vergeleken bij deze verkenning in zuidwestelijke richting, heeft de tweede verkenningstocht, die zuidoostelijk verliep, weinig schokkende vondsten opgeleverd. De Odulphus-patrocinia van Varsseveld in de Gelderse Achterhoek en van Varlar in Westfalen worden door de schrijver verklaard als inbreng van Friese ontginners. Het Odulphuspatrocinium van Frose, een voorstad van Maagdenburg aan de Elbe, wordt door hem eerder aan de activiteit van Friese kooplieden toegeschreven.

Bijzondere aandacht verdient het feit, dat de schrijver, weliswaar terloops, maar toch met grote stelligheid, de lijst der bisschoppen van Utrecht vermeerderd met de namen van Alfridus en van Odulphus. Het geval van de reeds genoemde Alfridus, monnik van Saint-Amand, lijdt geen tegenspraak, maar de mening, dat Odulphus met Alfridus op één lijn kan worden gesteld, is wel vatbaar voor enige discussie. Zelfs als men niet zover wil gaan als wijlen Michael Schoengen, die in hem een suffragaanbisschop van Staveren zag (*Monasticon Batavum*, III, 111), zal men toch op zijn minst aannemen, dat Odulphus in het diocees Utrecht is werkzaam geweest als een soort hulpbisschop. Maar de schrijver van de hier besproken studie gaat veel verder door Odulphus voor te stellen als een bisschop van Utrecht. Van de door de schrijver aangevoerde argumenten zijn er minstens drie ter zake dienende. De kroniekschrijver van de Engelse abdij Evesham, welke omstreeks 1034 gestolen relieken van de heilige had gekocht, verhaalt, dat Odulphus het bisschopsambt van Utrecht heeft waargenomen gedurende de tien jaren, waarin de titelbisschop Fredericus boete moest doen voor een vergrijp van incestueuze aard. Dat dit schandaal in de tiende eeuw nog niet vergeten was, kan blijken uit het *Psalterium* van de Utrechtse scholaster Wolbodo, dat thans wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel: in de litanie ontbreekt daar van de Utrechtse bisschoppen de naam van Fridericus en figureert op de plaats daarvan die van Odulphus. Ten derde is er nog het getuigenis van de *Notae necrologicae Magdeburgenses* uit de elfde eeuw, waarin Odulphus wordt herdacht als bisschop en belijder ('*episcopus* et confessor')- De voor de hand liggende conclusie uit deze indrukwekkende reeks van getuigen is toch wel, zo dunkt ook mij, dat Odulphus bisschop niet alleen *in*, maar tijdelijk ook *van* Utrecht zal zijn geweest; zo niet met zekerheid, dan toch met grote waarschijnlijkheid. Het moet trouwens een bijzondere reden hebben gehad, waarom Sint-Odulphusdag (12 juni), die in de diocesen Utrecht, Munster en Keulen werd gevierd, juist en alleen in het diocees Utrecht de rang had van een geboden rustdag. Volgens de nieuwste liturgische kalender wordt het feest van Odulphus in geen der Nederlandse bisdommen meer gevierd, behalve in het diocees 's-Hertogenbosch en daar geldt de viering dan alleen nog maar de priester.

In een brede slotbeschouwing beziet de schrijver de Friese geschiedenis in het perspectief van de strijd tussen *regnum* en *sacerdotium*. Het concordaat van Worms (1122) heeft feitelijk de territoriale macht der bisschoppen van Munster en Utrecht geconsolideerd, maar de vorming van een Friese territoriale staat en van een Westfaalse staat (Godfried van Cappenberg!) voorgoed onmogelijk gemaakt. Het ietwat schimmige en voorheen nogal eens van bezitters wisselende graafschap Staveren is nu stevig in handen van de Utrechtse bisschop, die ter bekroning in 1132 het wereldlijk kapittel omzet in een abdij van Utrechtse Benedictijnen. Het dekenaat Staveren werd niet ondergeschikt aan het aartsdiakenaat Friesland, maar aan het aartsdiakenaat van de Utrechtse Oudmunster, wat toch - zo meen ik te mogen aanmerken - wel hoofdzakelijk te verklaren zal zijn uit de persoonlijke zendingsarbeid, eens door sint Odulphus in opdracht van Oudmunster in en om Staveren verricht. Zeer diep gaat de schrijver in op de vraag, in hoeverre het dekenaat Staveren, ook Sudergo geheten, territoriaal samenviel met het gelijknamige graafschap. Hij poneert de mogelijkheid, dat Nagele en zelfs al het later weggespoelde land tussen Urk en Vollenhove aanvankelijk tot Staveren heeft behoord. Hij besluit zijn indrukwekkend boek met dertien tekstbijlagen, waarvan vier tot dan onuitgegeven waren.

P. C. Boeren